

KAYGUSUZ ABDAL ALÂEDDİN GAYBÎ VE YAZMA KOLEKSİYONLARINDAKİ ESERLERİ* KAYGUSUZ ABDAL ALAADDIN GAYBI AND HIS WORKS IN MANUSCRIPTS COLLECTIONS

Ömer Faruk TEBER**

Öz

Bu çalışmamızda Kaygusuz Abdâl Alâeddin Gaybî'nin manzum ve mensur eserlerinin Türkiye Yazmaları koleksiyonlarında yer alan nüshaları ile bizzat kendisine ait olmamakla birlikte ona nispet edilen şiirler, gazeller ve menkıbelerin yer aldığı yazma eserlerin kütüphane katalog numaralarını ve özelliklerini verdik. Araştırmamızda yöntem olarak Kaygusuz Abdal'a ait Türkiye Kütüphanelerinde bulunan yazma eserlerin elektronik mikrofilimlerinin taranmasını esas aldık. Eserlerin çoğunu görsellerden inceleyerek kaydettik.

Anahtar Kelimeler: Kaygusuz Abdal, Alaeddin Gaybî Eserleri, Türkiye Kütüphaneleri, Yazma Eserler

Abstract

In this study, we have given Kaygusuz Abdal Alaaddin Gaybi's works of written poetic and prose in Turkish manuscripts with Located copies of the collection itself, but not of his own poems as poems associated with him like ghazals, manqaba at the library catalog number and characteristics of manuscripts involving. As our research method, based on the manuscripts were found in the screening of Turkey Library of electronic mikrofilim for Kaygusuz Abdal. We recorded most of the works by examining them from the visuals.

Keywords: Kaygusuz Abdal, Alaaddin Gaybi Works, Turkey Libraries, Manuscripts.

GİRİŞ

Tasavvufî Türk Edebiyatı'nın "Telkin Devri Eserleri" olarak nitelenen Hoca Ahmet Yesevî'nin Divân-ı Hikmet'inden mülhem ortaya çıkan ve Hacı Bektâş-ı Velî'ye nispet edilen eserler ve Menâkıp türünde yazılmış ürünler ile Erkânâmeler, İslâm'ın mesajını insanların gönül dünyalarına ileten yegane kültür varlıklarımızdır (Güzel, 1999, x). Çoğunlukla tarikat merkezleri olan tekkelerde onüçüncü yüzyıldan itibaren gelişen bu kültürel mirasımız, İslâmiyet'in Türk insanının ruhunda kökleşmesine vesile olmuştur. Tasavvufî Türk edebiyatının en karakteristik özelliği, dinin birleştirici, bütünleştirici ve sosyal adaleti temin etme yönünü edebiyata yansıtarak toplumu aydınlatma gayreti olmuştur (Levend, 1999, 34). Tasavvuf neşvesinin damgasını vurduğu Tekke Edebiyatı, kâmil insan ve fazıl bir toplum inşa edebilmek için tasavvuf düşüncesini mazmunlarına esas olarak almış ve Tanrı'nın dışındaki herşeyden yüz çevirip aslına kavuşmayı terennüm etmiştir (Uludağ, 2006, 18).

Anadolunun Türkleşmesinde ve İslamlaşmasında siyasi, ictimai, iktisadi Tasavvuf zümreleri önemli roller üstlenmişlerdir. XVI. Yüzyıl Osmanlı müverrihi Âşık Paşa-zâde, Tevârih-i Âl-i Osmân'da Anadolu'nun İslamlaşmasında ve Osmanlı Devletinin kuruluşunda katkısı olan dört zümreden söz etmektedir. Abdâlân-ı Rûm, Gâziyân-ı Rûm, Âhiyân-ı Rûm ve Bâciyân-ı Rûm. Yanlızca sınır boylarında fetih hareketlerine katılmakla kalmayıp fetihler sonrasında İslam mesajının ulaştırılmasında, Sosyal hayatın düzenlenmesinde, dayanışma ruhunun tesis edilmesinde, halkın maddî ve manevî açılardan ihya edilmesinde bu tasavvuf zümreleri sorumluluk sahibi olmuşlardır. Bu sûfi zümreler aynı zamanda Bektâşî düşünce ve anlayışının saf ve sade bir şekilde asırlarca nesilden nesile aktarılmasına vasita olan eserler de ortaya koymuşlar, İslâmî Türk Edebiyatı'nın en güzel örneklerini sunmuşlardır (Türkdoğan, 1995, 239).

Bektaşîliğin teşekkülünden önce yaşamasına ve eserlerinde Hacı Bektâş-ı Velî'ye ve Bektaşîliğe doğrudan atıfta bulunmamasına rağmen Hacı Bektâş-ı Velî'nin ortaya koyduğu söylenen erkânı ilk defa Kaygusuz Abdal tespit etmiş ve yazmıştır (Temren, 1995, 92). Onun tarafından belirlenen Bektâşî erkânı Balım Sultan tarafından geliştirildiği ve tarikatın sistemli bir teşkilat haline getirilerek kurumsallaştırıldığı da bilinmektedir (Ergun, 1990, 124).

Kaygusuz Abdâl, mürşidi Abdal Mûsâ ile birlikte Rum Abdalları ve Kalenderîler zümresine mensup olmaları, bu zümrelerin XVI. yüzyılda ortaya çıkmasından sonra giderek Bektaşîliğin içinde yer almaları

* Bu çalışma, Alanya Belediyesi tarafından 9.Ekim.2018 tarihinde düzenlenen Kaygusuz Abdal Çalıştay'ında sunulan bildirinin düzenlenmiş halidir.

** Prof. Dr., Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı. omerteber@yahoo.com

sebebiyle Kaygusuz Abdal bu tarihten itibaren Bektaşîliğin önemli şahsiyetlerinden biri olmuş, Ehl-i beyt'e bağlılığı, tevellâ ve teberrâ sahibi olduğunu gösteren şiirlerinden dolayı Alevî-Bektaşî edebiyatının kurucusu sayılmıştır (Köprülü, 1976, 339).

A-Kaygusuz Abdâl Alâaddin Gaybî ve Eserleri

XIV. yüzyılın ikinci yarısında doğup, XV. Yüzyılda vefat eden Kaygusuz Abdâl'ın tarihsel hayatına dair kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. Hakkında bilinenler, menkabevî tarzda yazılmış olan ve ölümünden muhtemelen bir buçuk asır sonra kaleme alınan anonim menâkıbnâmesine dayanmaktadır. Kaygusuz ismi ile tanınan Alâiyye Beğî'nin oğlu Gaybî, daha çok kendisine nispet edilen eserlerindeki bir takım bilgilerden hareketle yapılan yorumlara dayanmaktadır. Menâkıbnâme'ye göre Alâiye (Alanya) sancağı beyinin oğlu olup adı Gaybî'dir. Babasının konumundan dolayı İyi bir tahsil gören, döneminde geçerli bütün ilimleri öğrenen Gaybî, aynı zamanda yetenekli bir savaşçı olarak yetişmiştir. O, ok atmada, kılıç kullanmada mahir bir şahsiyet olduğu gibi avcılığı ile de şöhret bulmuş tarihsel bir kişiliktir (Azamat, 2002: 74).

Köprülü, Bektâşî şairleri ve Bektâşî şiiri denilen özel tarzdaki şiirlerin ortaya çıkmasında Kuiygusuz Abdal'ın önemli etkisinden bahsetmektedir (Köprülü, 1976: 340). Kuşkusuz şairliği Abdal Musa'ya mürit olmasından sonra tekamül etmiş olsa da kaabileyetlerini inkişaf ettiren güçlü bir eğitimi de göstermektedir.

Bektaşîler'ce lengeri dört kapıya (şeriat, tarikat, mârifet, hakikat), kubbesi on iki imama işaret olmak üzere dört ve on iki dilimli beyaz keçeden yapılan tacı ilk olarak Kaygusuz Abdal'ın ortaya çıkardığı ve kullandığı kabul edilir. Bu taca haydarî, hüseyinî veya kalenderî taç adı verilir. Bunun yanı sıra Bektaşî dergâhlarında meydandaki on iki posttan biri Kaygusuz'u temsil eden nakib postudur. Bektaşîler'de taç tercümanı olarak okunan kitada, Bektâşî tercümanlarında ve erkânlarında tasvir edilen tâc-ı elif ifade edilmiştir (Rifat, 1876, 291)¹.

1. Delîl-i Budâlâ ve Defter-i Âşıkân ve Seyr-i Sâdikân ve Hayâl-i Nâdân: "Bu kitaba delîl-i budâlâ ve defter-i âşık ve siyer-i sâdik derler" ifadesiyle başlayan eserin adı yazma nüshalarının çoğunda Budalanâme şeklinde kaydedilmiştir. Kaygusuz Abdal, Allahu Teâlâ'ya dünyevî maslahatlar ile ulaşamayacağını ve kalp gözü kapalı olanların âhirette kör olacağını, yalın akıl ile Allah'ın bilinmeyeceğini söyleyerek eserine giriş yapmıştır. İnsanı yeryüzündeki iki direkli bir şehir olarak tavsif ederek, bu şehre girmeyen kişinin Allah'ın sırrından bir şey anlayamayacağını belirttikten sonra bu ilmin akl-ı meâd ile bilineceğini, bu ilme "mantıku't-tayr" denildiğini, onu ancak Süleyman'ın, Attâr'ın ve gönül gözü açık âriflerin bileceğini vurgulamıştır.

İstanbul Üniversitesi kütüphanelerindeki nüshalarına dayanılarak Abdurrahman Güzel tarafından Kaygusuz Abdal'ın Mensur Eserleri (Ankara 1983) adlı kitabın içinde (s. 49-74) yayımlanmıştır.

1-26 Hk 273/2' de kayıtlı Delîl-i Budâlâ ve Defter-i Âşıkân ve Seyr-i Sâdikân ve Hayâl-i Nâdân adlı eser, Mehmed Emin Halveti Alevî tarafından 1201/1781 tarihinde istinsah edilmiştir. 109a-132b varakları arasında, Eskişehir koleksiyonunda yer almaktadır. Eserin başında budalanâme kayıtlıdır.

2-06 Hk 3383' de kayıtlı eser Delîl-i Budâlâ ve Defter-i Âşıkân ve Seyr-i Sâdikân ve Hayâl-i Nâdân adlı Budalanâme ile aynı eserdir. 12 varak olarak talik kırması bir yazı ile yazılmıştır. İstinsah kaydı yoktur.

3- 06 Hk 645' de kayıtlı eser, Delîl-i Budâlâ ve Defter-i Âşıkân ve Seyr-i Sâdikân ve Hayâl-i Nâdân'dır. Ankara Adnan Ötügen İlhalk kütüphanesi koleksiyonu içerisinde. 131 yaprakta güzel bir nesih hattı ile yazılmıştır. İstinsah kaydı bulunmamaktadır.

4- 06 Hk 647/4' de Delîl-i Budâlâ ve Defter-i Âşıkân ve Seyr-i Sâdikân ve Hayâl-i Nâdân adı ile kayıtlı eser, Ankara Adnan Ötügen İlhalk kütüphanesi koleksiyonu içerisinde. 131 yaprakta güzel bir nesih hattı ile yazılmıştır. 152b-181a varakları arasında talik bir yazı ile yazılmıştır.

5- 06 Hk 534/1' de kayıtlı Delîl-i Budâlâ ve Defter-i Âşıkân ve Seyr-i Sâdikân ve Hayâl-i Nâdân adlı eserde ayrıca İslam dini hakkında itikadi bilgiler vermekte ve sufi ahlak ve edebinden söz etmektedir. 11b-69b varakları arasında yer almakta ve 12 satır ile harekeli nesih hat şeklinde yazılmıştır.

6- 06 Hk 1246 kayıtlı eser, Ankara Adnan Ötügen İlhalk kütüphanesi koleksiyonu içerisinde. 17 varakta 17 satır ile yazılmıştır.

2. Kitâb-ı Miglâte: miglâte kelimesi "İsabet kaydeden ok" anlamına gelmektedir. Bir dervişin rüyaları üzerine kurulan eser Budalanâme'nin sonunda anlatılan rüya ile başlar. Derviş rüyasındaki şeyhin şeytan olduğunu anlayınca ondan kaçır. Bir başka rüyasında aşk pazarına girer, buranın sultanının Hz. Peygamber olduğunu görür. Allah'ın bu cihanı yaratmak istediğinde önce Hz. Muhammed'in nurunu ve

¹ Ahmed Rifat, *Mir'âtü'l-Makâsîd Fi Def'i'l-Mefâsîd*, Bektâşî eserini Tarikatı aleyhine Harputlu İshak Efendi tarafından yazılan Kâşifu'l-Esrâr ve Dâfî'u'l-Esrâr adlı esere reddiye olarak kaleme almıştır.

ruhunu, onun nurundan da Hz. Ali'nin nurunu ve ruhunu yarattığını, ikisinin nurunu bir kandile koyduğunu, bütün âlemlerin bu nurun yanmasıyla vücut bulduğunu ileri sürer. Derviş Hz. Ali'ye mürid olur. Bütün peygamberlerin ve evliyanın Hz. Ali'ye muhabbet ettiğini söyler ve diğer bütün peygamberlerle ilgili rüyalarını anlatır. Eser, Abdurrahman Güzel tarafından Kaygusuz Abdal'ın Mensur Eserleri adlı kitabın içinde yer almaktadır (s. 75-82).

1-45 Hk 7793/2'de kayıtlı Magalât-nâme adlı eser Ali b. Hasman tarafından 956/1548 tarihinde istinsah edilmiş Osmanlı Türkçesidir. 164b-221a varakları arasında bozuk bir nesih hattı ile abâdi kağıda kaydedilmiştir. Manisa koleksiyonu içerisindedir. Sırtı siyah meşin ebru kağıt kaplı mukavva bez cilt. Söz başları kırmızı mürekkeplidir.

2- 06 Hk 169/13'de kayıtlı esere Kataloglarda Makâlât olarak tescil edilmiş ise de Kaygusuz Abdal'ın bu adla bir eseri bilinmemektedir. Eserin Kitâbu Migalata olması muhtemeldir.

3. Vücdnâme: Mü'minûn sûresinin insanın ana rahmine düşmesinden bahseden 12-14. âyetleriyle başlayan eserde yedi gezegenin, on iki burcun, insanın zâhirî ve bâtinî duygularının, ruhun, nefsin, dört büyük meleğin, nâsût, melekût, ceberût ve lâhût âlemlerinin, on sekiz bin âlemin hakikatleri kısa tanımlarla anlatılmış, âdem (insan) adlı bu şehri bilmek isteyen insanın insân-ı kâmile başvurması gerektiği belirtilmiştir. Bu eser de yukarıda adı geçen kitabın içinde yayımlanmıştır (s. 135-152).

1- 34 Sü-Tarlan 193/2 kayıtlı Vücd-nâme, İstanbul Süleymaniye Kütüphanesinde Ali Nihat Tarlan koleksiyonu içerisinde yer alan bu eser, 25b-30b arasında 16 satırlı rik'a hat ile istinsah kaydı olmaksızın yazılmıştır. Siyah bez kaplı, cönk biçiminde bir cilt içinde bulunmaktadır.

4. Dilgüşâ: Abdurrahman Güzel tarafından neşredilen Mesnevi tarzında 168 beyitlik bir şiirle başlayıp mensur olarak devam eden bir eserdir. Tasavvufteki vahdet-i vücûdun anlatıldığı kitabın sonunda Kaygusuz nefsi bilme konusunda birkaç söz söylediğini, âlim ve velî olmadığını, ibadet ve keramet bilmediğini ifade etmiştir.

1- 06 Hk 117' de kayıtlı bu eser mesnevi tarzında 24 varakta 19 satır ile yazılmış Kaygusuz Abdal'a ait Dil-güşâ adlı eserdir. Bu eser Ankara Adnan Ötügen İlhalık kütüphanesi koleksiyonu içerisindedir. Farsça metinlere de rastlanmaktadır

2- 06 Hk 167/1 'de Dil-güşâ adlı bu eser kayıtlıdır. Ankara Adnan Ötügen İlhalık kütüphanesi koleksiyonu içerisindedir. Baştan boş üç yapraktan sonra 1b-28b arasında yer almaktadır. Rik'a hatla müstensih kaydı olmadan yazılmıştır.

5. Saraynâme: Kaygusuz, manzum ve mensur karışık bir girişten sonra bu cihanın bir saray olduğunu söyler ve cihanı sembolik ifadelerle tasvir eder (nşr. Abdurrahman Güzel, Ankara 1989).

1- 06 Hk 167/3' de kayıtlı Saray-nâme adlı Kaygusuz Abdal'ın manzum eseridir. 72a-124b varakları arasında 17 satırlı abadi bir kağıda bozuk nesih hattı ile yazılmıştır.

6. Divan: Kaygusuz Abdal'ın mürettep bir divanı yoktur. Çeşitli eserleri ihtiva eden 130'un üzerinde şiiri bulunmaktadır. Türkiye kütüphanelerinde yer alan Kaygusuz Abdal'a ait yazmalardaki (Güzel, Kaygusuz Abdal Bibliyografyası, s. 5) şiirler bu nüshadakilere karşılaştırılmadığından şiirlerinin kesin sayısını söylemek mümkün değildir. Menâkıbnâmesinin içinde yer alan seksen dokuz beyitlik "Dolabnâme" (s. 124-127), yetmiş beyitlik "Gevhernâme" (s. 118-123), elli sekiz beyitlik "Minbernâme" (s. 136-140) ve on beş kitadan oluşan "Salatnâme" (s. 136-140) adlı manzumeleriyle iki terciibend, iki terkihibend ve iki müstezadın da divan içinde değerlendirilmesiyle oldukça hacimli bir divan elde edilmektedir.

1-06 Hk 3382'de kayıtlı Kasâ'id adlı eben 21 varak içerisinde talik kırması yazı ile yazılmış, divanına ait şiirlerden mürekkeptir.

7. Gülistan: Marburg nüshasının sonunda 3700 beyit olduğu kaydedilen eserin baş tarafı eksik olup 2140 beyit ihtiva etmektedir (vr. 140a-210b). Ankara Millî Kütüphane'deki yazmalardan (nr. 167, 645, 824/1) ikincisinde 1560, üçüncüsünde 2204 beyit bulunmaktadır. Bu durumda eserin tam bir nüshasına ulaşılamadığı anlaşılmaktadır. Ahadiyyet mertebesinin anlatılmasıyla başlayıp eserin girişinde devir görüşü işlenmekte, daha sonra çeşitli tasavvufî konulara temas edilmektedir.

1- 06 Hk 167/2' de kayıtlı Gülistan adı ile maruftur. 28a-71b varakları arasında rik'a hat ile yazılmıştır. Çeşitli beyitler ve tasavvuf adabı ile ilgili notlar mevcuttur.

8. Mesneviler: Kaygusuz'un eserlerini içeren mecmualarda (a.g.e., s. 74-76) tasavvufa dair üç hacimli mesnevisi yer almaktadır. Bunlardan 1017 beyitlik ilk mesnevi münâcâtla başlar, vahdete dair konulardan sonra Attâr'ın Mantıku't-tayr'ına temas edilir. Vahdet-i vücûda dair meselelere ele alınmış, "Küçük mesnevi" adıyla kaydedilen ikinci mesnevi 338, üçüncü mesnevisi ise 367 beyitten meydana gelmiştir.

1- 06 Hk 167/4 Mesnevî-i Evvel; 124b-153a cedit kağıda rik'a hattı ile

2- 06 Hk 167/5 Mesnevî-i Sâni, 153b-164a cedit kağıda rik'a hattı ile

3- 06 Hk 167/6 Mesnevî-i Sâlis, 164b-175a ve sonda 7 varak notların kayıtlı olduğu bu eser de yine rik'a yazı ile yazılmış, Bir mürşide bağlanmanın gereği vurgulayan, nefsin hakikati anlatan manzum eserdir. Ankara Adnan Ötügen İlhalk Kütüphanesi koleksiyonu içerisinde.

Mecmû'a-i Eş'ar'larda Kaygusuz Abdâl'a ait şiirler ve beyitler yer almakta bunlarda şu konular işlenmektedir:

Aşk ve muhabbete, Allah-Muhammed-Ali üçlemelerine, Âl-i Âbâ'ya, Hacı Bektâş-ı Velî'nin kerametlerine ve fazlına, Hurûfî öğretisinin tesirlerine, âyin ve erkân usullerine, On iki İmâma ve Bektâşî erenlerine ve övgülerine dair kounular yer almıştır. Ayrıca Kerbela matemi ve Yezid'in mel'anetine ait söylemlere de tesadüf edilmektedir. Bektâşîliğin halk arasında kuvvetlenerek yayılmasında Kaygusuz Abdâl'ın sade, herkesin anlayacağı basit, zevke uygun şiirlerinin de olduğuna dikkat çekilmektedir (Köprülü, 1976, 353). Bektâşîlik, Osmanlı Devleti'nin resmî tarikatı hüviyetini almasında ve Yeniçerilerin pir olarak Hacı Bektâş-ı Velî'yi kabul etmesi de bu çerçevede düşünülmeli gereken bir konudur (Onat, 2003, 111-126).

Yûnus Emre'nin ilk takipçilerinden olan Kaygusuz Abdal, genellikle antolojilerde yer alan hece vezniyle yazılmış şathiye türü şiirleriyle tanınmıştır. Fakat onun heceyle olan şiirlerinin bütün şiirlerinin ancak beşte birini teşkil ettiği, diğerlerinin aruzla yazılmış olduğu tesbit edilmiştir. Aruzla olan şiirlerinde tasavvuf esaslarını anlatan Kaygusuz Abdal'ın halk edebiyatının koşma nazım türüyle kaleme aldığı, konuları bakımından ilâhi, nutuk, şathiye vb. şeklinde sınıflandırılabilir şiirleri arasında en orijinalleri son iki grubu oluşturanlardır (Azamat, 2002, 756).

B-Kaygusuz Abdâl Adının Geçtiği Bektâşî Erkânâmeleri

1- Ankara Milli Kütüphâne, Adnan Ötügen Kitaplığı, No: 169/12, A 2220/1'da "Âdâb-ı Tarikat-ı Bektâşîyye" adı ile kayıtlı yazma nüsha, 207x145 - 158x80 mm. Ölçülerinde talik hatla suyolu filigranlı kağıda 19 satırlı olarak yazılmıştır. İstinsah tarihi yoktur. Eser baştan eksik olduğu için Erkânâme tamamlanamamıştır. Ebru kâğıt kaplı, mukavva bir cilt içindedir. Sözbaşları kırmızıdır.

2- 06. MK. Yz. A 6369/8'de "Erkânâme" adı ile kayıtlı nüsha 17a-21a yaprakları arasında 235x162-170x100 mm. ölçülerinde Nesih kırması hatla, kartal filigranlı kağıda 22 satırlı olarak yazılmıştır. İstinsah tarihi yoktur. Eser Bektâşîlikle birlikte çeşitli Tarikat âdâb ve erkânını anlatmaktadır. Sırtı siyah ciltbezi, kapakları kahverengi meşin kaplı harap mukavva bir cilt içindedir. Sözbaşları kırmızıdır.

3- 06. MK. Yz. A 3195'da "Sagir Bektâşî'l-Alevîyyi'l-Hüseyn" adı ile kayıtlı nüsha Şeyh Ali Baba Seyyid Ahmed Tefvik 1275 [1858]' ye aittir. 88a-90b. yaprakları arasında 192x125-165x100 mm. ölçülerinde rik'a hatla, 16 satırlı olarak yazılmıştır. İstinsah tarihi yoktur. Kahverengi meşin bir cilt içerisindedir.

4- 06. M.K. Yz. A 4697/13'de "Risâle der Beyân-ı İkrâr ve bi-İsmi'ş-Şâh" adı ile kayıtlı bu eser Seyyid Mehmed Rifat b. Mustafa Bektâşî 1274 [1857]'ye aittir. 250x170-160x90 mm. ölçülerinde, rik'a hat ile, tek varak (88a) 22 satırlı olarak yazılmıştır. İstinsah tarihi yoktur. Eser, Bektâşî tarikatında, tarikata girişi, çeşitli ritüelleri ve tercümanları ihtiva etmektedir. Siyah pandizot kaplı mukavva bir cilt. Sözbaşları kırmızıdır.

5- 06. M.K. Yz. A 4697/9'da "Risâle-i Vuzû' ve Namaz 'alâ Erkân-ı Oniki İmâm" adı ile kayıtlı bu eser, 250x170 - 160x90mm. ölçülerinde, nesih bir hatla, 71a-73a yaprakları arasında 26 satırlı olarak yazılmıştır. İstinsah tarihi yoktur. Eser'de, Bektâşî tarikatının önderlerinde namaz ve abdest hakkında müridlere verdiği bilgiler vardır. Siyah pandizot kaplı mukavva bir cilt içerisindedir.

6- 06 MK. Yz. A 2714/4'da "Risâle-i Merâsim-i Bektâşî" adı ile kayıtlı bulunan bu eser, 155x110-120x75mm. ölçülerinde, nesih bir hatla 1a-85b yaprakları arasında 14 satırlı olarak yazılmıştır. İstinsah tarihi yoktur. Ciltsizdir. Eserin içeriği adından farklı olarak Tasavvufla ilgilidir, Sözbaşları ve cetvelleri kırmızı, yaprakları rutûbet lekelidir.

7- 06. M.K. Yz. A 4697/10'da "Risâle-i 'Ayn-i Cem" adıyla kayıtlı bulunan bu eser, 250x170-160x90mm. ölçülerinde, rik'a bir hatla, 72a-85b yaprakları arasında 26 satırlı olarak yazılmıştır. İstinsah tarihi yoktur.

8- 06. MK. Yz. A 4024/1'da "Adab-ı Bektâşîyân" adı ile kayıtlı bulunan bu eser, 148x97-110x57 mm. ölçülerinde harekeli nesih hatla 1a-85b varakları arasında 11 satırlı olarak yazılmıştır. Sırtı tamir görmüş, miklebli, zencirekli, kahverengi meşin bir cilt içerisindedir. Sözbaşları ve cetvelleri kırmızı, yaprakları rutubet lekelidir. Eser; Bektâşî tercümanları ve gülbanklarını ihtiva etmektedir.

9- Cebeci İl Halk Kütüphanesi, No: 06-Hk. 660'da "Erkânâme ve Şiirler Mecmuası" adı ile kayıtlı bulunan eser, Arnavutça, Latin harfleri ile 160X103-145X100 mm. ölçülerinde, 35b-52a yaprakları arasında,

Malkaralı Derviş Hüseyin (1326/1907) tarafından istinsah edilmiştir. Kırmızı meşin kaplı şirazeli cönk cilde sahiptir. Sonundaki yapraklarda yer alan, Kanberî, Kaygusuz Abdal, Mahzunî, Viranî, Haşim, Karpuzu büyük Hasan Dede, Seyyid Seyfi, Mehmed Ali Hilmi, Fuzulî, Şeref, Aynî, Maliki Ergirili Derviş Arslan Efendi nefeslerini içermektedir.

10- Ankara Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi, 06 HK. 4284'de "Erkân-ı Sultân Abdal Musa" adı ile kayıtlı bu eser, I+8a yaprakları arasında 201X148 mm. ölçülerinde, nesih hatlı, ve muhtelif satırlı yazılmıştır. Ciltsizdir. Bazı yapraklar dağınıktır. 9a-20b'de dua mecmuası vardır.

11- Cebeci İl Halk Kütüphanesi 06 ceb 137/2'da "Erkân-ı Tarîk" adı ile kayıtlı bulunan bu eser, 11b-13b, 180X132-130X90 mm. ölçülerinde talik hatla Farsça yazılmıştır. Çeharkuşe kırmızı meşin, miklebli ebru cilt içerisindedir. Bu küçük risâle tarikat sâliklerinin bilmesi gerekli otuz töreyi belirtir mahiyette bir eserdir. Ayrıca Gaybî'nin şiirleri mevcuttur.

12-06-Ceb 169/6'da "Adâb-ı Tarîkat-ı Bektâşîyye" adı ile kayıtlı bulunan bu eser, 215X155-165/85 mm. ölçülerinde 34a-40b yaprakları arasında nesih hatla yazılmıştır. Miklepli, yeşil bez kaplı mukavva bir cilt içerisindedir. Eser, zikir ve sofrâ âdâbı gibi birkaç âdâbı anlatmaktadır.

İlk defa Kaygusuz Abdal tarafından yazılan daha sonra geliştirilerek sistematik bir yapıya dönüştürülen Erkânâmelerin muhtevalarında tasavvuf literatürünün en güzel örnekleri olduğu gibi insân-ı kâmil olma yolunda büyük bir nefis terbiyesi içine giren Kaygusuz gibi dervişler için nefis tezkiyesi ve gönül dünyasının aydınlatılması yolunda müşahhas bilgiler yer almaktadır. (Gölpınarlı, 1963:4; Temren, 1995:110). Bir sûfinin acziyetini anlayabilme ve ilâhî sıfatlarla mücehhez olabilmesi için kaideler verilmiştir. Buna göre:

1-Tarikat yolunun inanç yapısı ve ritüel dayanaklarının kaynakları verilmiştir.

2- Esasları belirlenen ritüellerin sembolik anlatımları yer almaktadır. Buna göre kullanılan her sembolün simgelediği bir mana vardır (Taşgın, 2003,183; Teber, 2008, 53). Davranış kalıplarıyla ortaya konulan tasvirler, sembolik bir anlamların yüklendiği davranış biçimleridir (Gölpınarlı, 1967, 789). Erkânâmeler, Alevî-Bektâşî Buyrukları ile bu noktada özdeş içeriklere sahiptir (Gölpınarlı, 1972, 430; Otter, 1995, 8).

3-Kaygusuz Abdal şiirlerinde ve mensur eserlerinde, birbirinden farklı ama aynı gayeye matuf çeşitli toplumsal olaylar sırasında (doğum, ölüm, sünnet, evlenme, vb.) taliblerin "nasip alma" (kuruma kabul edilme) "dervişlik, babalık," gibi görev alma durumlarında bireylerin görev ve yükümlülüklerini gösteren talimatlar

4- Kaygusuz Abdal'ın mensubu olduğu Abdal Musa Tekkesi'ne kabul edilen kişi yani nasip alan tâlibin geçmesi gereken tarikat gelenekleri,

5-Diğer tasavvuf ekollerinin hemen hepsinde yer alan "seyr u sülûk" Bektâşîlerde yoktur. Bektâşîlikte mürşitler tarafından müridlere, günlük mev'ize dinlemekten başka vird de verilmediğinden müridler Erkânâmelerdeki yazılı kurallara bağlı kalarak sûfî eğitimini tamamlarlar (Cebecioğlu, 1997:637-38). Bu eğitimde başlıca amaç, fazîletli bir toplumu meydana getiren kâmil insanların yetişmesidir (Uludağ, 18). Bektâşîler için eğitilmiş insan, insan-ı kâmil seviyesine ulaşma yolunda nefsini tasfiye eden "er" kişidir (Temren, 1995, 113).

6- İslâmî düşünce ile geleneğe ters düşmeyen değerlerin mükemmel bir kompozisyonunu oluşturan "Dört Kapı Kırk Makâm" ilkesi esas alınmıştır (Teber, 2008, 31).

C. Cönk Mecmû'alarında Kaygusuz Abdal Şiirlerinden Örnekler

Türk edebiyatında adından çokça söz edilen Cönkler, halk edebiyatının önemli örneklerinin sunulduğu; âşık edebiyatı ve folkloruna ait ürünlerin toplandığı anonim mahiyette bir mecmualardır. Cönk türü eserlerin tek başına müellifleri olmamakla birlikte muhtevalarında yer alan manzum eserlerin bir kısmının şairleri kaydedilmiştir (Gökyay, 1993, 73). XV. Yüzyıldan itibaren Türkçe'nin çeşitli lehçelerinde halk ozanları, müstensihler ve ileri seviyede eğitimi olmayan şahsiyetler tarafından tutulan notların, şiir ve nesir türü bilgilerin kaydedildiği cönkler, yalnızca edebiyatçıların değil aynı zamanda tarihçilerin de ilk elden kaynakları olmuştur.

Cönk türü yazma eserler kütüphanelerde "mecmû'a-i eş'âr" adıyla da kayıtlara girmiştir. Cönkleri dolduran parçalar imlâ ve yazı karakteri bakımından birbirinden çok farklılık arz ettiği gibi transliterasyonu son derece karmaşık olduğu söylenmelidir. Çünkü bu tür eserler genellikle anonim eserler olduğu için istinsahlarını yapan müstensihler sözlü edebiyat ürünlerini kaydetmişlerdir. Dolayısıyla çoğunlukla dil kaidelerine ve kelimelerin Osmanlıca köklerine riayet etmeden yazılı metinler ortaya çıkabilmiştir.

Genellikle aşıkların, seyrek olarak da divan şairlerinin bir kısım şiirlerini ihtiva eden cönklerde hastalıklara şifa veren çeşitli dualar ve vefklerin² de yer aldığı küçük boyutlu yazma eserlerdir.

Cönk'lerde ve Mecmû'a-i Eş'ar'larda bulunan Kaygusuz Abdal Alâaddîn Gaybî'ye nispet edilen veya kendisi ile doğrudan ilgili manzum ürünlerin yine transliterasyonunu yaparak çeşitli örneklerini sunduk. Buna göre Cönk türü eserlerdeki şiirlerde Hacı Bektâş-ı Velî geleneğinden tevârüs edilen anlayışın izlerini görebilmekteyiz.

1-1.06 Mil Yz Cönk 10, varak: 21a

Evliyâdan gelen kelâm okunan Kur'an değil mi
Gerçek Velî'nin sözleri sûre-i Rahman değil mi
Çün seni Hak yaradduğu kendüye mir'at ittüğü
Tecelli-i zât ittüğü sûret-i insan değil mi
Gerçek veli olan kişi seni tende komaz
Masivadan el yumadan muhabbetin canda komaz

2-14. 06 Mil Yz A 2313, varak: 85a

9. Gazel
Erenler yedi mertebe haclesinin hali nedür
Her birinin hizmeti ne zikri ne ezkârı nedür

3- 34. 06 Mil Yz A 1948, varak: 14ab

1. Gazel
Hak cemâlidür cemâlin ,Hak kelâmudur sözün
Aşık-ı Allah isen bilmeye say it kendüzün
2. Gazel
Ehl-i küfrün devri geçti şimdi imân devridir
Yani yoktur zühde rağbet ehl-i irfân devridir
3. Gazel
Kendüzünü bilmeyen hayvan değil de ya nedir
Ademi hak bilmeyen şeytan değil de ya nedir

4-16. 06 Mil Yz A 2313, varak: 86b

1. Gazel
Baştan ayağa yareyin kanğı derdime ağlayayın
Dertlü olmuşum bi çareyin kanğı derdime ağlayayım
2. Gazel
Hak yoluna giden gelsun yolumuz vuslat yoludur
Hak keremi vardır bunda bu yol hidayet yoludur.
3. Gazel
Ya rab seni ne bilsün kendi kendin bilmeyen
Ya nice iman bula sana iman kılmayan
4. Gazel
Hakkânî gerçek dervişin sırrı sübhandan ayrılmaz
Hizmete bel bağlıcak bir dem hak andan ayrılmaz
5. Gazel
Yine geldi can içinde bir yol gösterdi pir bana
Rızasına virdim boyun lütfile kahr bir bana
6. Gazel
Dost kokusun aldım andan derdim ile geçtim dermândan
Ne gelirse sübhandan cümle gül ü gülizâr bana
7. Gazel
Asitân-ı evliyada bezm-i visâl olmuşuz
Yüz urayın gerçeğin payına pamâl olmuşuz

² Vefk kelimesinin sözlük anlamı uyum, uygun olmak ve mütenasip olmaktır. İlm-i cifir de denilen ve harflerin tek olarak veya terkip halinde özelliklerini (havas) konu edinen hurûf ilminin bir koludur. Hurûfîlik diye şöhret bulan ekol ile Arap alfabesinin çeşitli harfleri ile rakamların teshir edici/büyüleyici özellikler taşıdığı gibi inançların hem halk arasında ve hem de bazı medrese çevrelerinde yaygın olduğu bilinmektedir. Bir tabloda yer alan kare veya dikdörtgen kutucuklar içine belirli zaman ve şartlarda belli kurallarla sayılar, sayı değerindeki harfler, kelimeler ya da hepsinin beraber yazılmasıyla elde edilir. Bkz. İlyas Çelebi, "Vefk", *DİA.*, C.42, İstanbul 2012, s.605.

SONUÇ

Alâaddin Gaybî Bey XV. Asırda yaşamış, Alâiyye Sancağı Beyinin oğludur. Hacı Bektâş-ı Veli'nin ananesinden gelerek halifelliğini alan Abdal Musâ'ya bağlı mistik bir şairidir. Gaybî, Horasan Erenleri olarak bilinen Abdâllarından birisi olarak kabul edilmektedir. Aynı zamanda Alevî-Bektaşî edebiyatının kurucusu olarak kabul edilen mutasavvıf bir şairdir. Kaygusuz Abdal, çok sayıda manzum eser yazdığı gibi hakkında kendisinden sonra kaydedilmiş çeşitli menâkıpnâmeler kütüphanelerde yer almaktadır. Muhtevasında Kaygusuz Abdal'ın adının geçtiği çok sayıda manzum ve mensur eserlerin varlığı da bilinmektedir. Bu açıdan da Mecmû'a-i Eş'ar ve Erkâna ait yazma eserler tahlil edildiğinde Alâaddin Gaybî ve onun kaydettiği metinlere rastlanmaktadır.

Tasavvuf istilâhında sûfilerin uydukları ve uyguladıkları kurallara "âdâb-ı sûfiyye", tarikât ehlinin gözettiği ve dikkate aldığı kurallara "âdâb-ı tarikât" veya "âdâb ve erkân" denir. Türk Tasavvuf tarihinde bu tür eserler çoğunlukla manzum ve mensur eserler olarak yazılmış ve devirden devire istinsah edilerek varlığını devam ettirmiştir. Kütüphanelerimizde yazma eser koleksiyonlarının bu açıdan son derece zengin olduğuna kuşku yoktur. Özellikle Osmanlı Devletinin kuruluşundan itibaren sosyo-politik ve dinî hayatı yakından etkileyen Bektâşî-sûfî edebiyatı göz önüne alınırsa bu kaynakların dinî edebiyat tarihine ışık tutmaktaki yeri daha iyi anlaşılacaktır. Tasavvufta zamana, mekâna, muhataba, hâle ve makâma göre bir takım âdâb vardır. Türk tarihinin önemli bir parçası olan tasavvuf hayatına intisap etmiş kişilerin uyması gerekli edeb ve usûle, ait bilgilerin; insan-ı kâmil olma yolunda dinî metinlerin anlaşılması için yazılan şerhlerin çeşitli edebi metinler içerisinde muhataplarına aktarılmasında da Kaygusuz Abdal'ın müstesna bir yeri vardır.

Abdâl Musâ dergâhında tasavvufî eğitimini tamamlayan mütefekkir ve mutasavvıf Kaygusuz'un tarihi şahsiyeti ile ilgili mevcut bilgiler kendisi etrafında şekillenen menkabelerden teşekkül etmiştir. Söz konusu menkıbevi eserler de yine çok çeşitli Cönk türü eserlerde kayıtlı olan ve halk arasında söylenen bu şiirlerden elde edilen bilgilerle tanzim edilmiş olduğuna kuşku yoktur. Birçok Cönk ve şiir mecmuasında Kaygusuz Abdal'a ait şiirler bulunmaktadır. Biz bu çalışmamızda onun adına kayıtlı şiirlerden örnek beyitler alarak, şiirlerin tamamı için kütüphane kayıtlarını gösterdik. Cönk'lerde ve çeşitli şiir mecmualarında kayıtlı bulunan bu manzum eserler; genel olarak insanın dünyaya geliş gayesinin, ilahî murada muvafık olması gerektiği, insanın aczini tanınması, nefsinin kötülüklerinden haberdar olması, Hakkı tanıyarak itaat etmesi ile insan-ı kâmil vasıflarının kazanılması yolunda öğütlerden oluşmuştur.

KAYNAKÇA

- Ahmed Rifat (1273/1876). *Mir'âtü'l-Makâsîd Fi Def'i'l-Mefâsîd*, İstanbul: İbrahim Efendi Matbaası.
- Otter, Anke -Beaujean (1995). Tahtacıların Kutsal Kitabı Buyruk Hakkında Birkaç Not. *I. Akdeniz Yöresi Türk Topulukları Sosyo-Kültürel Yapısı (Tahtacılar) Sempozyumu Bildirileri 26-27 Nisan 1993 Antalya*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Azamat, Nihat (2002). Kaygusuz Abdal. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. (c.25, ss.756-757). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Cebecioğlu, Ethem (1997). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, İstanbul: Rehber Yayınları.
- Çelebi, İlyas (2012). Vefk. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. (c.42, ss.605-607). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Ergun, Saadettin Nuzhet (1990). *Bektâşî Şairleri ve Nefesleri*, İstanbul: Çalpan Yayınları.
- Gökay, Orhan Şaik (1993). Cönk. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.8, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, ss.73-75.
- Gölpınarlı, Abdülbaki (1967). Kızılbaş. *İslam Ansiklopedisi*, C.VI, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, ss.789-795.
- Gölpınarlı, Abdülbaki (1972). *Konya Mevlana Müzesi Yazmaları III*. Ankara: T.C. Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Yayınları.
- Gölpınarlı, Abdülbaki (1995). *Mevlevî Âdâb ve Erkânı*, İstanbul.
- Köprülü, Fuat (1976). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Levend, Agah Sırrı (1999). *Türk Edebiyatı Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Onat, Hasan (2003). Kızılbaşlık Farklılaşması Üzerine. *İslâmiyât*, Sayı 3, s.111-126.
- Özmen, İsmail (1998). *Alevî-Bektaşî Şiirleri Antolojisi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Taşkın, Ahmet (2003). Bisâti Menâkıbu'l-Esrâr Behcetü'l-Ahrâr. *İslâmiyât*, Sayı 3, s.183-185
- Teber, Ömer Faruk (2008). *Bektâşî Erkânâmelerinde Mezhebî Unsurlar*. Ankara: Aktif Yayınları
- Temren, Belkıs (1995). *Bektâşîliğin Eğitsel ve Kültürel Boyutu*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Türkdoğan, Orhan (1995). *Alevî Bektaşî Kimliği -Sosyo-Antropoloji Araştırma-*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Uludağ, Süleyman (2006). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabalıcı Yayınları.
- Üzüm, İlyas (2000). *Günümüz Aleviliği*. İstanbul: İsam Yayınları.
- Veli Baba Menâkıbnâmesi*. haz. Bedri Noyan (1993). İstanbul: Can Yayınları.